

obenem že vzpostavljajo oboje na novo (torej konstruirajo ali so konstruktiven element). Najdemo pa tudi konse, ki v ničemer niso oblikovno posebni, kaj šele provokativni, in bi jih zlahka uvrstili med Kosovelovo »baržunasto liriko« (npr. Kons – Ti mirno spiš – v Integralih na str. 229).

Dejstvo, ki predvsem prihaja v poštev ob oblikovno drznejših konsih (npr. Kons 5), je naslednje: Kosovel se je zavedal, da je že objavljenost tovrstnih pesmi malo verjetna, njihova sprejemljivost pri publiku pa še manj. Zato se je pač odločil za večjo komunikativnost in je za socialno-revolucionarno usmerjene pesmi uporabljal staro oblikovno posodo (npr. Rdeči atom). Ali ni to dilema celotne levo usmerjene avantgarde, ki je navsezadnje le morala računati s svojo proletarsko – po okusu staromodnejšo – publiko (npr. Aragonov obrat od nadrealizma k realizmu ipd.)? Kot ni jasnih odnosov med konstruktivizmom in konsi ali med konsi in socialno-revolucionarnim pesništvom, je problematična tudi povezava konstruktivnega z integrali (str. 168). Edina pesem z naslovom Integrali (str. 134 v Integralih) je navsezadnje polna »nihilomelanholije« in se izteka v razočarano spoznanje: »Verizniki plešejo kankan«. Ali ne najdemo mnogo konstruktivnejših pesmi pri konsih?

Ne glede na omenjene pomisleke je treba Vrečkovi knjigi priznati, da je temeljito obdelala vplive Zenita in zenitizma pri nas nasploh in na Kosovela posebej ter da je celotni sklop vprašanj v zvezi s tem nazorno predstavila. Manom Srečka Kosovela se je po Zadrževci monografiji pridružil nov, upoštevanja vreden znanstveni prispevek.

Andrijan Lah
Ljubljana

JANEZ ROTAR: TRUBAR IN JUŽNI SLOVANI

(Državna založba Slovenije v Ljubljani, 420 strani, povzetek v nemščini)

Zdaj, ko počasi že moremo povleči črto pod miselne podvige, katerih namen je bil poklon modernih znanosti spominu Primoža Trubarja ob štiristoti obletnici smrti te titanske volje, ki je kot le malokateri usodno posegla v slovensko življenje ter iz njega tudi širje, nikakor ne moremo mimo knjige Trubar in Južni Slovani. Delo je to uglednega profesorja ljubljanske univerzitetne slavistike dr. Janeza Rotarja, pomembnega poznavalca srbske in hrvaške literature.

Delovno področje prof. Rotarja je vsaj nekoliko že vnaprej določilo težišče knjige; tako ni presenetljivo, da se njen prvi del (strani od 7 do 169) ukvarja s trudom vodilnega slovenskega reformatorja za hrvaško in srbsko knjigo v okvirih Bibličnega zavoda v Urachu. Trubar je bil v uraški ustanovi – pod avspicijami bivšega štajerskega deželnega glavarja Ungnada, čigar otrok je bilo to podjetje – in okoli nje zapleten v nenehne spore in spopade, ki so mu, kakor je iz Rotarjevega dela razvidno, jemali zelo mnogo časa, včasih pa ga prignali, zlasti v primeru Pavla Skalića, v kaj neprijetne položaje. Skalić, bolonjski doktor, je sicer izredno zanimiva osebnost, a ravno toliko tudi spletkarska: bil je to pustolovec, ki se je nekaj časa grel v soncu zaupnosti samega kralja Maksimilijana in je kot tak najbrž avtor spornega dokumenta z naslovom *Schriftlicher bericht vnd relation über Trubers windische bücher* iz februarja 1560. leta, kar je sumil že sam Trubar v pismu vojvodu Krištofu Württenberškemu z dne 8. marca 1560.

Po Vergeriju je bil Skalić drugi Trubarjev skušnjevalec v smislu njegovega ne-zgolj-slovenskega slovanskega pisanja. Tudi za njim je stal, kakor za bivšim koprskim škofom, argument moči, ni pa bilo tudi moči argumentov. Toda Trubar je kot prvič neomajno vztrajal tudi tokrat, kvečjemu je še bolj izostril svoje misli. S tega stališča Vergerij, ki je gledal predvsem v hrvaški glagolski prostor, in Skalić, zazrt proti Zagrebu, nista negativca: s svojo mogočniško vsiljivostjo sta slovensko literaturo že na njenih tiskanih začetkih prostorsko jasno opredelila, njene prvoboritelje pa še dodatno silila h kljubovalni odločnosti, k čvrstim ter docela zavestnim in jasnim formulacijam, ki se jim je v protestantski dobi do neke mere moglo izmakniti pravzaprav le z renesančnim učenjaštvom natopljeno izvajanje v uvodu Bohoričeve slovnice. Trubar je potegnil jasno mejo: ko je zavrnil Vergerija proti jugu in proti vzhodu, ko se je zoperstavil Skalićevim vizijam: njegovemu pisanju ne more biti norma ne hrvaško glagolsko pismenstvo ne bejaško okoli Zagreba. Seveda pa tamkajšnji ljudje vsaj nekoliko morejo brati njegove knjige – Trubar se večkrat obrača tudi glede svojih slovenskih tiskov, a nedvoumno loče-

no od svojih sonarodnjakov, k Hrvatom in morebiti včasih nekoliko manj jasno v razločevanju (ali pa kdaj morda sploh nejasno, glej str. 305 Rotarjevega dela) k Bežjakom, katerih jezikovna norma je Trubarju seveda precej blizu, ne more pa biti zanj merodajna, ker v nji ne gre več za sistem jezika prvega slovenskega reformatorja. Toda prav to je zahteval Skalič v že omenjenem *Pisnem poročilu o Trubarjevih slovenskih knjigah* iz februarja 1560, ko je kot njih pomanjkljivost navajal dejstvo, da take kot so, ne bodo razumljive na Poljskem, Češkem, Moravskem, Ruskem in v okolici Zagreba, temveč zgolj na Štajerskem, Kranjskem in Koroškem. Kako čudovito na tem mestu Trubarju nasprotujoč vir govori o istem kot podvigi našega reformatorja samega, namreč o posebni skupnosti Slovanov Notranje Avstrije, ki ima za svoje temeljno razločevalno znamenje vsem drugim, tudi najsorodnejšim etnijam v večji ali manjši meri nerazumljiv jezikovni sistem! Vendar tako zelo hudo, kot pravi Skalič, verjetno ni bilo (tudi danes ni), ko pa si je Žiga Herberstein nedolgo tega pomagal z jezikom Trubarjevih »lubih Slovencev«*» celo v daljni Moskovitiji tako zelo, da se mu je to zdelo potrebno podariti v svojih slovitih Moskovskih komentarjih, kar pozneje ni bilo brez vpliva na izbor diplomatov habsburških dežel, ki so se odpravljali v deželo samodržstva ruskega carja; toda tu gre pač le za možnost elementarnega sporazumevanja, ne pa za obvladovanje jezika.*

Rotarjeva knjiga jasno govori o tem, da je Trubarjev trud za književnost Slovanov južno in vzhodno od njegovih sonarodnjakov druge vrste kot tisti za njegove »lube Slovencev«*; je zgolj (toda že to je orjaško in nenadomestljivo delo!) književnoorganizacijski, prav nič pa prevajalski in le v predgovorih literarno ustvarjal. Odnos je nedvoumen: Trubar globoko čuti z ljudstvi ob nemirni turški meji, dela zanje, toda za Slovence, ki jim tudi sam pripada, drugače kot za Hrvate ali celo tiste, ki jih je zadela nesreča turške oblasti (v kolikor je to tiste dni sploh bila nesreča!). Tudi Trubarjevo organizacijsko prizadevanje v smislu evangeličanske cerkvene organizacije se očitno ustavlja na južnih in vzhodnih mejah Slovencev: obsega slovenski del Notranje Avstrije, ki pa je v sebi ravno tako raztrgana z deželnimi političnopravnimi mejami. Trubar potemtakem v tozadevnem delovanju nikakor ni formalist, ki bi se ustavljal na politični meji, če bi presodil, da gre za območje njegove Slovenske cerkve, oz. njegovih rojakov; da ne gre preko notranjeavstrijske meje v smeri Hrvaške, je plod globokih etničnih premislekov. Seveda pa to ne pomeni zaprtosti nasproti deželam svetoštetfanske krone, ki je ni moglo biti že zavoljo skupne obrambe proti Turkom, za katero so na Slovenskem plemenitiki ugotovili, da je bolje, če se postavi na tuji kot na svoji zemlji.*

Po moji presoji pa je pomembnejši od prvega drugi del Rotarjeve knjige. Ta se ukvarja (str. od 171 do 390) z zavestjo o slovanskih ljudstvih v Notranji Avstriji in sosednjih deželah (vzhodno in južno od nje). Ne le v 16. stoletju, temveč tudi v poznejših časih. Tu ne more iti za etnogenezo, za kaj takega je čas prepozen, temveč za zavest o nji v določenem času, kar dela Rotarjevo knjigo zelo moderno po pristopu: v zgodovinopisje in zgodovinsko vedo namreč vse bolj vstopa zgodovina zavesti, zgodovina mentalitet: dejstva bi naj bila vsaj za nekatere čase in prostore že precej izčrpana, razkrita in razjasnjena materija.

Morebiti je najzanimivejši predel Rotarjevih izvajanj tisti o prostoru srednjeveške Sclavonie, dežele južno od Ogrske, vzhodno od Štajerske in Kranjske, severno od (tedanjih) Hrvaške, Bosne in Srbije ter zahodno od Donave. Če smemo uporabiti Cvijićevo oznako za makedonski prostor, potem moremo tudi tod govoriti o etnični flotantni masi, seveda kadar zremo s stališča sosednjih dežel. A kadar govorimo s stališča Sclavonie same, nedvomno moramo uvidevati tudi pomembne samosvojesti te pokrajine, v katero so od vsepovsod vdirali pomembni etnični in drugovrstni vplivi. Zadevni prostor je bil prvotno najverjetneje v pretežni meri kajkavski. Ni ga mogoče istovetiti ne prostorsko, še manj pa etnično s Slavonijo, ki je ustanova poznejših časov in kamor so se usmerjale močne nepravotne slovanske kolonizacije, zlasti v zvezi s turškimi vojnami, ki so dodobra spremenile tamkajšnje razmere. S Hrvaško, ki ji to ozemlje danes pretežno pripada, v srednjeveških in še mnogo poznejših dneh ni imelo nič trdnejših zvez kakor prek Drave z Ogrsko, in morebiti celo prek Sotle s Štajersko. Najzanimivejše pa je to, da je pridevnik, ki označuje jezik tamkajšnjih ljudi enak kot tisti, ki zaznamuje tudi Trubarjev jezik, kadar gre za označitev v lastnem jeziku, torej slovenski. A ko gre za prevod imena tega jezika v tuj jezik, stanje ni več enako: Trubarjev jezik je v nemščini windisch, medtem ko je sclavonski pri Trubarju že v njegovi materinščini poimenovan drugače, kot bejaški (tako tudi v Trubarjevi nemščini; mimogrede pa si je zastaviti vprašanje, ali vsi slovenski protestantje z bejaškim imenom zaznamujejo iste ljudi, kajti zdi se, da ne!); ni pa označen niti za hrvaškega ali bosenskega, s čimer naš prvi reformator najverjetneje zaznamuje čakavski oziroma štokavski idiom. Ker so vse to slovanske govo-

rice, a pri Trubarju niso označene s slovenskim imenom (oz. njegovim nemškim ustreznikom windisch), je popolnoma nemogoče, da bi oče slovenske knjige s pridevnikom slovenski/windisch označeval karkoli ne-samo-slovenskega, recimo kaj vseslovenskega, kakor še marsikje beremo.

Rotar izčrpno pregleduje usodo zavesti o nekdanjem slavenskem prostoru skozi čas: šele v 19. stoletju ta reagira odločneje hrvaško, šele ilircem je uspel veliki podvig razširitve hrvaške zavesti onstran Gvozda. Toda načrt je bil že starejši, vsaj Ritterjev. Ta Valvasorjev pomočnik je namreč sanjal o mogočnem slovanskem kraljestvu na evropskem jugovzhodu (pod habsburškim žezlom) in je v ta namen skonstruiral tođ enotno ljudstvo, v katerega morju ni kanil utopiti le Slavoncev, temveč še mnoge druge, tudi Slovence, ki jih je kot prvi imenoval za planinske Hrvatve. Vsebine njegovih idej so se – nekoliko preimenovanih – oprijeli ilirci in novoilirci ter njih potomci »jugoslavenarji«, dobesedno pa Ante Starčević in njegovi »pravaši«.

Škoda, da Rotar tođ razmer in pregledoval še dlje nazaj, da bi se dokopal do etnogeneze. Morebiti bi mogel začeti kar s spisom o spreobrnjenju Bavarcev in Karantancev, kjer južna meja ljudstva Sclavov, ki mu Karantanci nedvomno pripadajo, ni jasna. Razvidna je na sever: v to ljudstvo Moravci ne sodijo. Potemtakem Sclavi tega spisa nikakor niso Slovani, temveč posebni Slovani. S slavskim imenom zaznamuje tudi Pavel Diakon vzhodne sosede v Furlaniji prebivajočih Langobardov. Do kod segajo na vzhod in jug ti Sclavi? Vse do Hrvatov, ki gospodarijo po prvi četrtini 7. stoletja (če seveda zamenarimo domislice Nade Klaić iz njenega poznega obdobja in že presežene Margetičeve ideje) južno od Gvozda? Nadvse pomembni so ti Sclavi, ki jim neovrgljivo pripadajo Karantanci, slovanski Spodnje-panonci (prostor severno od Drave) in vzhodni sosede Langobardov v »Carnioli, domovini Sclavov«, kajti njihovo ime daje ime tudi slovanskemu jeziku sv. bratov Konstantina Filozofa in nadškofa Metodija (sclavina lingua). Ta jezik recimo ni označen z moravskim imenom, kakor »dux« Mojmir v *Spreobrnjenju Bavarcev in Karantancev* ali Svetopolk v pismu papeža Janeza VIII. (oba sta kneza Moravcev). Resda se o tem jeziku govori že prej, v pismu papeža Hadrijana II., tudi kot jeziku Svetopolkovem (in Rastislavovem ter Kocljevem), toda on je knez moravski, ne knez Sclavov, kakor so škofje tega ljudstva Deoderik, Oton in Ožbald v *Spreobrnjenju*. V dneh papeževanja Janeza VIII. so poimenovanja Sclavov in Moravcev celo v daljni papeški pisarni jasno ločena, šele administracija Štefana V. ima Svetopolka za kralja Sclavov. Pod Janezom VIII. je tudi Metodij najprej označevan kot nadškof panonski, šele od l. 880 kot nadškof moravski, kar zelo točno ustreza njegovi usodi. Toda njegov slovanski jezik je vedno slavski (slovenški v stosl. jeziku), nikoli moravski! To pove svoje o težišču tega jezika. Na ta zanimiva dejstva, ki vsekakor do sedaj niso bila primerno poudarjana (bila pa so samoumevna J. Kopitarju in predvsem velikemu Franu Miklošiču), velja opozoriti. Tudi na tem mestu, kajti Sclavonia, ki jo za poznejši čas izčrpno obravnava Rotar, bi utegnili biti skrajni jugovzhod pokrajini ljudstva Sclavov iz *Spreobrnjenja Bavarcev in Karantancev* ter Pavla Diakona, ki je dandanes znano s slovenskim samopoimenovanjem; seveda pa je imelo to področje svoje posebnosti v razvoju od prihoda Ogrov v Panonsko nižavo in se je tako sčasoma vključilo v neko drugo novodobno zavest.

Da Rotar ni zgodovinar, je vidno iz marsičesa, najprej iz njegove neobremenjenosti z nekaterimi manirami, ki jih premore vsaka znanost in za katere je dobro, da jih vedno znova vznemirja svež navdih od zunaj. Toda primerile so se mu nekatere nerodnosti, ki se zgodovinarju ne bi. Samo dva čisto nalključna primera: na 279. strani recimo z odlomkom iz Valvasorja dokazuje, da so slovanski ljudje že v kmečki vojni 1515. leta občutili svojo skupno etnično pripadnost, ker da so ustanovili slovensko kmečko zvezo. Valvasor pač ni vir iz prve roke za ta kmečki upor in je kot tak neprimeren za dokazovanje navedenega; za to so mnogo boljši dokumenti, ki jih navaja dr. Jože Koropec v knjigi Mi smo tu (Maribor 1985, 35–43). Na 297. in 298. strani avtorju grdo zdrsne, ko preveč vznoseno govori o Celjskih kot povezovalcih Savinjske marke (ki je okoli Celja ni več že od 1311. leta) in Sclavonije v 14. in 15. stoletju. Kakorkoli so že knezje Celjski gospodarili po slovenskih in hrvaških ter sclavonskih deželah, njihovih oblasti ni mogoče uvidevati kot enotnega oblastnega telesa: njihov položaj v deželah kro-ne sv. Štefana je temeljito drugačen od položaja v Državi (ki je počasi dobivala ime Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti), tudi oblastnikovanje tam in tođ je moralo biti zelo različno, že po logiki v tradicije zadržega srednjega veka.

Da sklenemo: Rotarjevo delo je v mnogočem popis začetkov in prvih nadaljevanj bridke zgodbe o tem, kako bi marsikdo rad bil s Slovenci isto, vendar bi se le-ti morali prilagoditi njegovim idejam, ne on in one njim, kar bi bilo edino naravno: le Slovenci naj postanejo vedno znova nekaj drugega, kot

so, kar pa seveda ne gre in ni šlo, že v Trubarjevih dneh ne. Zato je knjiga prof. Rotarja tudi s stališča slovenskega zgodovinskega spomina precejšnjega pomena. Gotovo bo deležna pozornosti tudi med Hrvati, s katerimi se mimo Slovencev največ ukvarja. Nanjo gre gledati v povezavi z drugimi deli o Trubarju in njegovih, ki so imeli pravzaprav vse, kar more človek imeti v sebi, zmanjkalo pa jim je za uspeh njihovih podvigov neogibnih zunanjščin: res je, celo kneza so premogli za sabo, toda žal ne pravega, kranjsko-koroško-štajerskega, ki bi ne bil kot württenberški zgolj mecen in zaščitnik, temveč tudi krepka roka posvetne oblasti. . . Tu je usodno zmanjkalo, zato je v verskem pogledu Trubarjevo delo ostalo torzo. Ni pa ostalo torzo v književnem smislu. Uraški zavod je sicer bil obsojen na dokajšnjo eksotičnost, bil je brez pravih možnosti za razvoj, toda najvažnejša stvar, slovenska knjiga, je ostala živa. Ob Rotarju, ki pregleduje tedanje razmere v velikem zamahu in na široko ter se ne zadovoljuje z ozkim strokovnjaštvom, pa gre reči – po zgedu nesmrtnega Rabelaisa –: treba je odpreti knjigo in skrbno pretehtati, kar je zapisano v nji. Besedilo Trubar in Južni Slovani samo kliče k temu.

Igor Grdina
Filozofska fakulteta v Ljubljani

VERZOLOŠKE ŠTUDIJE MIROSLAVA ČERVENKE

(Miroslav Červenka: Večerna šola stihoslovja: štiri študije iz let 1975-83, Studia humanitatis, Ljubljana 1989, 155 str.)

Lansko leto (1988) je v zbirki Studia humanitatis izšla knjižica »Večerna šola stihoslovja« priznanega češkega verzologa Miroslava Červenke. Delo vsebuje štiri študije iz let 1975 do 1983, slovenska izdaja pa je prva knjižna izdaja teh razprav o češkem verzu.

Prva študija z naslovom Metrična norma jamba in troheja se kritično loteva tez Halleja in Keyserja, ki sta definirala normo ruskega in angleškega verza.

Červenka vzame v pretres predvsem kategorijo t. i. maksimalnega naglasa, ki sta jo Halle in Keyser ob angleškem verzu definirala kot »polno naglašeni zlog med nenaglašena zlogoma v isti skladenski celoti in v enem verzu«. Definicija je ob ruskem verzu deloma drugačna, saj upošteva še delitev naglasa po stopnjah v popolno naglašeni besedi. Maksimalni naglas ne sme mejiti na premor in se nikoli ne more pojaviti na šibkih položajih. Verzi, ki vsega tega ne bi upoštevali, bi morali biti nemetrični.

Červenka postopoma prikazuje pomanjkljivosti definicije maksimalnega naglasa in jih dokazuje na primerih iz ruske in češke poezije. Avtorja maksimalnega naglasa sta v definiciji za angleški verz že sama opustila delitev naglasa po stopnjah in s tem priznala, da za maksimalni naglas ni potrebna. Červenka dokaže, da ima ta delitev svojo vlogo samo v primeru, da gre za sosesčino dveh polnognaglašeni enozložnic, kar pa je v slovanskih jeziki dovolj redek pojav. Z opustitvijo te delitve so ponovno postali metrični tudi verzi, kjer se na šibkem položaju pojavlja beseda z močnejšim naglasom od obeh sosednjih, ki sta sicer na krepkem položaju. To so navadno jedrne besede v sintagmah in kot take so seveda močnejše poudarjene.

Červenka ob definiciji maksimalnega naglasa za ruski verz odkrije tudi prekrivanje dveh pravil. Po prvem je v šibkem položaju naglas dovoljen (a seveda ni maksimalni), vendar pa je ta po drugem pravilu možen samo, če gre za enozložnico. Prekrivanje in enakovrednost pravil spet prikaže na primerih in dokaže, da za opis odklonov od običajne uresničitve šibkih položajev zadostuje samo eno od obeh pravil.

Ob tem se pokaže, da je kategorija maksimalnega naglasa odvečna. Halle in Keyser sta jo vpeljala zato, da bi bili v enem pravilu vsebovani dve vrsti odklonov od običajne uresničitve šibkih položajev, obakrat z naglašanim zlogom, a enkrat v sosesčini z vsaj še enim naglašanim zlogom in enkrat v sosesčini s sintaktičnim premorom. Vendar: Če si dva naglašena zloga sledita drug za drugim, potem eden obvezno oslabi. In drugi ugovor: Sintaktični premor ne slabi naglasa in še zlasti beseda pred njim je navadno močnejše naglašena (jedro sintagme!) – zato bi tudi tu lahko nastopil maksimalni naglas.